

zetésében azt olvassuk, hogy az újkor hajnala „a barbárság, a lealacsonyodás, a szolgaság és ezerféle nyomor színhelyét világította be”, s hogy „az igazságnak és szabadságnak kellett e második káoszából új világot előhívnia”. Adam Müllertől, akihez mély baráti viszony fűzte, éppen annak reakciós romantizmusa idegenítette el. „A kor forradalmi menetében” — írta pályája vége felé Müllernek — „sohasem azt a természetes és megbocsátható vágyat gyűlöltém, hogy a rosszból valami jobb állapotba jussunk, hanem a semmiből újraterejtés egyoldalú és arrogáns elvét. Ha most Ön, éppoly egyoldalúan, arrogánsan és metszően, a forradalomellenességet prédikálja, a kor minden törekvését és eredményét, melyet magam bizonytalán nem becslök túl, keserű gúnnyal elveti, s elmúlt évszázadok hűbéri rendjét, pénz- és kereskedelmi rendszerét követeli vissza... tehettek akkor a magam eszméin akkora erőszakot, hogy az Önével egyetértsek?” A Gentz—Müller-féle „politikai romantikusokról” Széchenyi tehát már csak azért sem nyilatkozhatott „mindenkor elutasítóan”, ahogy Oltványi kijelenti, mivel Gentz nem volt politikai romantikus. (*Viszota Gyula jegyzete*, mely szerint Müller „sok művet írt Metternich és Gentz elveinek szellemében” [Naplók, I:846], erősen félrevezető.) Kétségkívül a romantika felé hajlott viszont, különösen 1803 után, az a Mme. de Stael-Holstein, aki (részben Herder eszméit közvetítve) Széchenyi úgynevezett organikus nemzetfölfogására oly nagy hatással volt. Azokban a jegyzetekben, melyeket Oltványi a Széchenyi-napló általa válogatott kiadásához írt, Mme. Stael egyszerűen mint „liberális”, Herder mint „a felvilágosodás jelentős képviselője” szerepel — egyoldalú, a szakirodalomban elfogadott értékkelessel nagyrészt ellenkező beállítással.

ELLENTMOND A SZAKIRODALOMNAK, egyáltalán, az a nézet is, melyet Oltványi *Széchenyi világtképéről* vall. Hozzászólása úgy tünteti föl, mintha Széchenyit a konzervatívizmussal és a katolicizmussal kapcsolatba hozni valamiféle útmódi própagandafogás vagy dilettáns kísérlet volna. Pedig mind a hazai, mind a nemzetközi Széchenyi-irodalomban *túlsúlyban* vannak a konzervatív interpretációk. A vita inkább akörül szokott forogni, hogy vajon Széchenyi csak a negyvenes években vált-e kifejezetten konzerva-

kéletes alázat érzését magasztosnak tartom...”), nem utal a föltehetőleg úgyszintén 1819-ben íródott „filozófiai elmélkedésekre” („Minden olyan metafizikai vizsgálódás, amely nem abból az alapelvből indul ki, hogy a természetfeletti emberi értélemmel nem ismerhetjük meg, az emberi hiúság és büszkeség terméke”, *Naplók*, I:854), de nem említi, s válogatásában nem jelzi az 1820. szeptember 13-i naplóbejegyzésben szereplő Pál-idézetet sem („a test kívánsága a halálba vezet, a lélek vágyódása ellenben élet és béke”). S idézi a Voltaire-t méltató sorokat, ám nem utal a megelőző kritikára: „Sok igazság: de sok hamisság, egyoldalúság és elfogultság... Ifjú emberek számára veszedelmes, kik nem gondolkoznak, és szívesen törnek le minden blincset — a törvények ellen élnek, és bármilyen újítást elfogadnak.”

SZECHENYI SZELLEMÉT végül is műveiből, nem naplójából kell megertennünk: gyakorlati munkájából, mely aprólékos fejlesztések, organikus reformok sorozata — és publikált írásaiból, melyek között mindenképpen a *Hittel* áll, átgondoltságát és átfogó szándékát tekintve, az első helyen. Széchenyi itt változást sürget — ám nem valamiféle egyenlő jogok, hanem a *kötelességek hierarchiája* nevében. „Csak azon társaságbeli szabadság” — írja — „melly mindenkinek helyzetése szerint igazait 's terheit kiszabja, emelheti fel az egészet legdicsebb pontra; 's kit a' sors alacsony helyzetbe tett, hol kézi munka által teljesítheti be célját, az ne vesztesse örait híjába, hanem állhatatos munka legyen foglalatossága...” Ki-ki „csak a' maga természeti álláshelye tökéletes betöltése által” járulhat hozzá a nemzet erejének nagyobbításához; a társadalmat éppen ezen természetadta szerepek, „különféle helyzetetések” szövevénye, nem pedig izolált egynék szervesen halmazza képezí; végül az *ésszerűség* mércéjéül sem valamiféle elvont-általános „lelki tulajdonság”, hanem e sajátlagos szerepek helyzetek logikája, ki-ki „házi esze” szolgál. Széchenyi — mint 1829. november 28-án kelt nevezetes levelében, a *Hittel* mondhatni legjobb előzetes summázatában írja — „az ember nemesebb értelemben vett fölvilágosítására”, ti. feladatairól, hivatásáról való fölvilágosítására törekszik. Antropológiája, társadalomképe csak erőszakkal illeszthető be

ere
Ma
má
di
zár
szá
szo
mu
mó
zik
leg
ter
m
K
em
E
évt
sze
leg
jéb
tur
a t
tán
nyi
lesz
tész
kor
M
gya
das
gal
vag
nem
csal
Sok
akt
lom
orsz
ven
mik
és
dés
U
pas
gal
val
gen
tesz
vilá
lam
a
egy
terr
De
sok
ada
forg
mín
tés
a s
dete
kiré
heté
A
DÉS
min
és a
ada
a meg
felk
aktí
galc
egy
hisz
sági
inté
az
mily
(gor